

המשחירים מרחוק — והיה ערב... אני עם אבא נלך לבית-הכנסת, נשוב הביתה ונשב בסוכה... אחרי כן... פתאום ראיתי והנה קרע ענן שחור עם הרבה זנבות וקרנים, ומראהו כעכביש-ענק ונורא מאד הגיח מאחורי היער ודומם וזועף הלך הלך וקרוב אל השמש השוקעת: עוד רגע והענן העכביש מתנפל עליה וחוגג אותה ברגליו ובזנביו השחורים. עוד קרן רועדת אחת שולחת השמש מבין רגלי העכביש הגדולות החונקות אותה, כמבקשת רחמים, ונבלעה בבטן הענן, ההולך וגדול מרגע לרגע. ומשתקע שם יותר ויותר בקצות השמים.

המראה הזה החרידני מאד: לבי ניבא לי דבר רע ולא ידעתי מה. נשאתי את עיני אל אבא והנה הוא מוצץ ומעלה עשן ממקטרתו, פניו חיורים מעט, ועיניו מביטות גם כן בחדרה אל הענן הנורא.

המ... לא טוב — הוא מגמגם בפני עצמו, ומושך את זקנו — לא טוב כלל. רואה אני שאבא ירא גם הוא מפני הענן הזה: רוצה אני לשאול את פיו בדבר זה אך יראתי פן יכעס עלי בשעה זו ולא יקחני כלל אל הסוכה. יוצא אני עם אבא החוצה ללכת אל בית-הכנסת; רוח קרה נושבת אל פני ורעד עובר בכל גווי הקטן.

בבית הכנסת עומדות כנופיות של יהודים ומשוחחים בכובד ראש, ולאזני מגיעות המלות: אוי... גשם... טובה... גשם...!

ובטרם הספקתי לפשוט את מעילי והנה גשם יורד בשטף ובזעם, רוח עזה מתחילה לנהום, טיפות הגשם משתקשות על שמשות החלונות. באותו רגע גדמה לי כי חחרו כל פנים ולבי כאב בי מאד. האומנם? האומנם? לא אשב בסוכה? והנה הגיעו לאזני דברי הדיין העומד ליד אבי, שבגשם כזה הכל פטורים מן הסוכה. אז לא יכולתי להתאפק עוד והתחלתי לבכות.

ובלילה ההוא לא אכלנו בסוכה כי אם בבית. ואני לא טעמתי מאומה מכל מעדני החג. כי נפשי מרה לי על אבא, על אמא ועל הגשם הרע אשר השבית את שמחתי... השמים עצובים ובוכים וגם אני עצוב ובוכה. אבא אמנם הבטיחני לקחת אותי אל הסוכה בשנה הבאה... אך מה לי ולשנה הבאה, אם בשנה זו חיכיתי וחכיתי ובסוכה לא ישבתי...

מחנניה; ע. פונצ'ב

במרה, לא בחסון

הַיָּהוָה אֵלֵינוּ וְיָקֵם לָנוּ מִדְּבַר מִוֹתָנוּ, וְיַגְדֵּל עִמָּנוּ בְּעֵדוּת הַיָּהוָה אֵלֵינוּ.

בְּיַד הַיָּהוָה אֵלֵינוּ וְיַגְדֵּל עִמָּנוּ בְּעֵדוּת הַיָּהוָה אֵלֵינוּ.

וְיַגְדֵּל עִמָּנוּ בְּעֵדוּת הַיָּהוָה אֵלֵינוּ וְיַגְדֵּל עִמָּנוּ בְּעֵדוּת הַיָּהוָה אֵלֵינוּ.

סוכה במדינת ישראל
 מנסיון כזה אפשר להינצל במדינת ישראל. בה אפשר ליהנות ממלוא זיווה
 של מצווה חביבה זו. כדברי הפיטן:

ישקחו קַחְגִּיהֶם יְדִידִים וְנָצִיקִים,
 חֶסֶת בָּצַל סָקָה שְׂקַצַת יָמִים,
 וְתִתְעַנְּגוּ כָּה בְמִינֵי מְטַעְמִים,
 אֲהוּבִים מְצֻוֵּתֶיהָ מְקִימִים לֵילוֹת וְיָמִים.

ב. ארבעה מינים

אגודת הצמחים שאני מחזיק בידי, מורכבת מארבעה מיני צמחים שונים.
 הנה זה, הצמח היותר ארוך, באמצע האגודה, הנראה כשרביט — הוא הלולב.
 אלה שלושת הבדים מימין הם ההדסים. ואלה שני הבדים משמאל הם הערבות. וזה,
 העומד בפני עצמו בידי השמאלית, הוא האתרוג.
 ועכשיו הלא תבינו למה נקראת האגודה היפה הזאת בשם ארבעה מינים.
 לפעמים אנו משתמשים בשם הקצר "לולב" המתאר שני דברים — גם את כל
 האגודה כולה וגם את הצמח הגדול שבכולם.

למה אתרוג לבד?

הלולב מחובר בקשרי עלים עם ההדסים והערבות לאגודה אחת, ואילו האתרוג
 לבדו מונח. מדוע?

מפני שהתורה אמרה⁽⁸⁾: "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר (אתרוג)
 כפות תמרים (לולב) וענף עץ עבות (הדסים) וערבי נחל (ערבות)". הכתוב חיבר
 לולב עם הדסים והדסים עם ערבות על ידי "וואו" החיבור, אך את האתרוג הפרידה
 מיתר הצמחים על ידי השמטת ה"וואו". על כן אנו מפרידים בין האתרוג ובין
 יתר הצמחים.

זהו הביאור בלשון הגמרא⁽⁹⁾: יכול יהא אתרוג עמהם באגודה אחת? — וכי
 נאמר "פרי עץ הדר וכפות תמרים"? — כפות תמרים' כתיב".

אופן הקשירה

ההדסים והערבות נקשרים בטבעות אל הלולב בקצהו התחתון. ליתר נוי
 ולהידור מצווה הם מונחים במין תיק, מעשה מקלעת. כל מין בתיק מיוחד והטבעות
 עשויות מעלי הלולב, כי הדין מחייב שיקשרו את הלולב במינו. בעניין זה מסופר

(8) ויקרא כג, מ.

(9) סוכה לד, :

על אנשי ירושלים שהיו אוגדים את לולביהם בגימוניות של זהב. אמרו חכמים: „במינו היו אוגדים אותו מלמטה“¹⁰.

ארבעת המינים הם מצווה אחת ומעכבים זה את זה; כלומר, אם חסר מין אחד אין צורך ליטול גם את הנותרים, כי על ידי זה לא נקיים שום מצווה.

סמליותם של ארבעת המינים

ר אליעזר אומר: „ארבעה מינים הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכשם שארבעה מינים הללו אי אפשר להם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא מים“¹¹. לפי ביאור אחר¹²) מסמל האתרוג את ה', „פרי עץ הדר“ אומרים חכמינו, וההקדוש ברוך הוא, שכתוב בו (תהלים קד, א): „הודו והדר לבשת“; „כפות תמרים“ זה הקדוש ברוך הוא, שכתוב בו (שם, צב, יג): „צדיק כתמר יפרח“; „ענף עץ עבות“ זה הקדוש ברוך דכתיב (זכריה א, ח): „והוא עומד בין ההדסים“; ו„ערבי נחל“ זה הקדוש ברוך הוא דכתיב ביה (תהלים סח, ה): „סולו לרוכב בערבות ביה שמו“. לזה מרמז ר' אליעזר הקליר:

„בְּלוֹבֵב אֶתְדָּ וְאֶתְרוֹג אֶתְדָּ. זֶה אֶתְדָּ וְשֵׁמוֹ אֶתְדָּ.“

(„אקחה בראשון“ שחרית ליום א' של סוכות).

על פי דרשה אחרת¹³) מסמלים ארבעת המינים את שלושת האבות ואת יוסף: „פרי עץ הדר“ זה אברהם, שהדרו הקדוש ברוך הוא בשיבה טובה שנאמר (בראשית כד, א): „ואברהם זקן בא בימים“, דכתיב (ויקרא יט, לב): „וזהדרת פני זקן“; „כפות תמרים“ זה יצחק שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח. ו„ענף עץ עבות“ זה יעקב, מה הדס הזה רחוש בעלים כך היה יעקב רחוש בבנים. ו„ערבי נחל“ זה יוסף; מה ערבה זו כמושה לפני שלשה מינים הללו כך מת יוסף לפני אחיו.

גם את עם ישראל הם מסמלים: מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח. כך ישראל, יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים; כפות תמרים אלו ישראל — מה התמרה הזו יש בה טעם ואין בה ריח כך הם ישראל, יש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים; וענף עץ עבות אלו ישראל — מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כך ישראל, יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה; וערבי נחל אלו ישראל — מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח, כך הם ישראל, יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. ומה הקדוש ברוך הוא עושה להם? לאבדן אי אפשר, אלא אמר הקדוש ברוך הוא, יוקשרו כולם אגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו (ויק"ר ל, יא).

10) סוכה לו:.

11) תענית ב:.

12) ויקרא רבה ל, ט.

13) שם, שם, י.

14) ויקרא רבה ל, יא.

ר' אליעזר הקליר, בתפילות של סוכות (סילוק ליום א'), סידר את המליצות האלה בתבנית שיר ואומר:

וּכְמוֹ קָצַץ הַדָּר רֵיחַ וְטַעַם,
 בֵּן קָצַם זֶה בְּצֵלֵי מִצֹּת וְדַע נֹעַם;
 וּכְמוֹ קָבַף תּוֹמֵר טַעַם וְלֹא רֵיחַ,
 בֵּן קָצַם זֶה בְּצֵלֵי מִצֹּת קָלָא דֵּת וְרֵיחַ;
 וּכְמוֹ קָצְבוֹת רֵיחַ וְטַעַם מֵר,
 בֵּן בְּיַנְיֵמו הוֹנִי דֵּת וְחָקֵם מֵר;
 וּכְמוֹ צָרְכָה קָלָא טַעַם וְרֵיחַ,
 בֵּן בְּיַנְיֵמו צָקָשִׁים אָטוּמִים מְלִהְרִים;
 וּכְמוֹ עָץ פָּרִי צָלִי סָרַק מְחַסִּים,
 בֵּן וְשָׂרִים צָלִי וְשַׁעִים מְחוֹפְקִים;
 וּכְמוֹ הֵם (ד' מינים) אָגוּדִים אֶלֶּה קְאֻלָּה,
 בֵּן תְּלוּיִם (בני ישראל) אֶלֶּה קְאֻלָּה.

והנה עוד דעה מעניינת על דבר סמליותם של ארבעת המינים: ר' מני פתח: „כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך“ (תהלים לה, י), לא נאמר פסוק זה אלא בשביל לולב; השדרה של לולב דומה לשדרה של בני אדם — השדרה היא העיקר שבאדם לרמוז שישיר כל גופו לעבודת הבורא; וההדס דומה לעין לרמוז שלא יתור אחרי עיניו ביום שמחת לבו; והערבה דומה לפה או לשפתים לרמוז שישים רסן בפיו ויכוונן דבריו בצדק ובמשפט. והאתרוג דומה ללב שהוא משכן השכל, לרמח שיעבוד הבורא בשכלו. אמר דוד: אין בכל האיברים גדול מאלו, שהן שקולים כנגד כל הגוף הוי „כל עצמותי תאמרנה“¹⁵.)

טעם המצווה

כמו שהסוכה היא גורם חשוב לשמחת החג, כן גם ד' המינים מעוררים רגשי תודה, תפילה ושמחה בחג הסוכות, חג האסיף, לשמוח לפני ה' בפירות נאים. מי מחויב במצווה זו? כל אדם מישראל חייב לקיים מצוות נטילת לולב, אפילו קטן היודע לנענע חייב בלולב, אף אם לא מן הדין הרי הוא חייב מטעם החינוך¹⁶.

„ולקחתם לכם“

ביארו רבותינו: „לכם משלכם“. כל אחד צריך לקחת ארבעה מינים משלו, ואינו יוצא ידי חובתו ביום הראשון של החג בלולב של חברו; בשאר הימים אפשר לצאת גם בלולב שאול. אם חבר או ידיד מוסר לנו את לולבו במתנה יוצאים אנו

(15) שם שם, יג; ועיי' ספר החינוך רפ"ה.

(16) סוכה מא..

בו ידי חובתנו, אפילו ביום הראשון, כי כוונתו היא לתת במתנה על מנת להחזיר, ומתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, וכן מסופר בגמרא: **”מעשה ברבן גמליאל ור’ יהושע ור’ אלעזר בן עזריה ור’ עקיבא שהיו הולכים בספינה ולא היה לולב אלא לרבן גמליאל, שקנהו באלף זוז. נטלו רבן גמליאל ויצא בו, ונתנו לר’ יהושע במתנה; נטלו ר’ יהושע ויצא בו ונתנו לר’ אלעזר בן עזריה; נטלו ר’ אלעזר בן עזריה ויצא בו ונתנו במתנה לר’ עקיבא; נטלו ר’ עקיבא ויצא בו והחזירו לרבן גמליאל”**¹⁷).

נטילת לולב

לפני **”הלל”** לוקחים את ארבעת המינים, הלולב בימין והאתרוג בשמאל (את האתרוג נוטלים תחילה כשהפיטום כלפי מטה). מקרבים את האתרוג אל הלולב ומברכים: **”אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת לולב”**. הופכים את האתרוג כדי שיהיה הפיטום כלפי מעלה ומנענעים. יש להיזהר בכל זה מפני שמצווים אנו ליטול את המינים **”דרך גדילתם”**¹⁸, כלומר כדרך שהם צומחים. הצד המחובר לעץ צריך להיות מכוון כלפי מטה. ואם לא — לא יצא ידי חובתו. ואם יחזיק את האתרוג **”דרך גדילתו”** טרם יברך, הרי יצא ידי חובתו ולא יוכל לברך עוד. המצווה היא חובה ביום הראשון מן התורה, כי כתוב **”ולקחתם לכם ביום הראשון”**. ומברכים בפעם הראשונה גם ברכת **”שהחיינו”**, אך ביתר הימים, החובה היא מדרבנן, ומברכים רק **”על נטילת לולב”**. בשבת שבחג אין נוטלים לולב.

מקום המצווה וזמנה

בדרך כלל אנו מקיימים מצות נטילת לולב בבית הכנסת, אך אפשר לקיימה גם בבית, והמדקדק במצוה יברך על הלולב בסוכה. זמן נטילת לולב הוא ביום, ועיקר המצווה הוא בבוקר, בזמן תפילת שחרית לפני ההלל.

ההקפות

אחרי חזרת הש”ץ במוסף אומרים **”הושענות”**. החזן מחזיק בידו את הלולב ומקיף בו את הבימה וכל מי שיש לו לולב מצטרף אליו ומסובבים את הבימה. בשעת ההקפה עומד אחד על הבימה וספר תורה בידו. בזמן בית המקדש היו מקיפים את המזבח והיו מזמרים **”אנא ה’ הושיענה נא”**, או **”אני והו הושיעה נא”**. בכל יום היו מקיפים הקפה אחת וביום השביעי שבע הקפות.

לולב

עד עתה דברנו על דבר ארבעת המינים בכלל. עכשיו נתעכב קצת על כל מין ומין לחוד: נתבונן נא ראשית כל בלולב.

(18) שם מה :

(17) שם מא :

השם

השם "לולב" שורשו מן "לבלב" — "לצמוח", בארמית מתרגמים "כפות תמרים" — לולבין. הלולב הוא ענף עץ התומר במצבו המקופל לפני שהעלים התפרדו והתפשטו. למען שמור על העלים שלא יתפרדו בעת הנענועים, קושרים את הלולב בטבעות עשויות מעליו.

דינים

לולב יבש פסול, מפני שאינו "הדר". לולב יבש ניכר בזה שהוא כמוש, הלחלוחית שבו עברה, ומראה הירקות כלה; ובכלל הוא נראה כמת שהלבינו פניו. על לולב ממין זה אמרו בירושלמי "היבש פסול, על שם: לא המתים יהללו יה". שיעור הלולב באורכו ארבעה טפחים, כדי שיהיה נוח לנענע בו.

אתרוג

המלה נמצאת בצורות שונות: א) אתרוג, ב) אתרוגא, ג) תרוג. אונקלוס מתרגם "פרי עץ הדר" — אתרוג, ובתרגום ירושלמי — תרוג, תרוגין. לפי הרמב"ן נקרא העץ ופריו "הדר" על שם יופיו והדרו ותמדתו למראה. אונקלוס מתרגם "נחמד למראה" — דמרגג למחזי (בראשית ב, ט), ומן "רגג" נבנה בארמית השם אתרוג.

תיאור

האתרוג הוא ממשפחת התפוזים והלימונים. תבניתו כביצה גדולה. לפעמים הוא גדול הרבה יותר, אך לשם מצוות נטילת לולב הא צריך להיות לא פחות מכביצה. קליפתו עבה וקצת קשה, והוא מכוסה "בליטות".

האתרוג בזמננו

רוב האתרוגים במאה התשע־עשרה היו באים מקורפו, (יון), אך בשנת 1871 יצא עליהם חשש שהם מורכבים, בערך בשנת 1880, כאשר התחילו חובבי ציון להתיישב בארץ ישראל בתור עובדי אדמה ניסו לטעת אתרוגים בגני מושבותיהם, הרבנים והסופרים עוררו את הקהל לקנות מהם. אנחנו בני הגולה צריכים להיות מאושרים, שאנו יכולים לקיים מצוות נטילת לולב בפרי ארצנו האהובה.



הדס

ההדס הוא שיח נותן ריח אשר עליו אינם נושרים לעולם. הוא צומח בצדי הגבעות ועל יובל מים. עליו מסודרים שלשה שלשה על גבעול. הפרי הוא ירוק בתחילה ומשחיר אחרי כן. שיעור ההדס באורכו שלשה טפחים, וצריך לקחת שלשה בדים.

ערבה

כשבית המקדש היה קיים היו מביאים ערבה מיוחדת למזבח ממקום שנקרא מוצא¹⁹.

המין שאנו לוקחים, עצו אדמדם ועליו ארוכים ושלמים²⁰. מסורת התנאים מוכיחה כי לערבי נחל שבתנ"ך היו עלים אשר שפתם מסביב היתה בתבנית מגלים קטנים. הערבות שעליהן בצורת שיניים כמו משור — פסולות. הערבה נקראת גם „הושענא“, מפני שמשתמשים בה בעת התפילה כשאומרים „הושענות“ בהושענא רבה.

19) סוכה פ"ד, מ"ב.

20) סוכה כט ; ; לב ; ; לד.



צויר ירושלים עיר הקודש על הקיר המזרחי של סוכה מבוריה, צוירה בשנות 30—1820. הסוכה מוצגת בבית הנכות „בצלאל“ בירושלים.